

QARABAĞ ƏLYAZMALARI DÜNYA KİTABXANALARINDA

Tünzalə Əlizadə qızı Seyfullayeva

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
AMEA Məhəmməd Füzuli ad. Əlyazmalar İnstitutu,
aparcı elmi işçi
Səbail rayonu, İstiqlaliyyət küç.26
tunzale-s@mail.ru*

Açar sözlər: *Qarabağ, nüsxə, kitabxana, əlyazma, paleoqrafik xüsusiyyətlər*

Ключевые слова: *Карабах, библиотека, рукописи, палеографические характеристики*

Keywords: *Garabagh, library.manuscript,paleographic features*

Xülasə: Azərbaycan əlyazma kitabının özünəməxsus təşəkkülü, inkişaf tarixi, mərhələləri, zirvəsi, ənənəsi, arealı vardır. Azərbaycan əlyazma kitabı Həm Şərqdə, həm də Avropada da qədim yazılı abidələrin qorunduğu xəzinələrin bəzəyidir. Şərq ölkələrində Azərbaycan əlyazma kitabları daha geniş yayılıb. Ərəb qrafikalı əlyazmaçılıq ənənəsinin qırılmadan günümüzədək davam etdiyi İran, Misir, İraq, Pakistan, Əfqanıstan və s.Şərq ölkələrində vəziyyət təbii ki, optimal olub. Türkiyədə də əlyazmalar milli sərvət kimi qorunub və saxlanılmaqdadır.Bununla belə Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistanda, Gürcüstanda xeyli sayda Azərbaycan əlyazmaları mövcuddur. Avropada Paris, Böyük Britaniya muzeyi, İtaliya, Marburq Dövlət kitabxanaları və s. bütün əlyazma saxlanan müvafiq muzeylərdə, arxivlərdə Azərbaycan əlyazmaları mövcuddur. Rusiya Federasiyasında Şərqsünəlik İnstitutunun Əlyazmalar bölməsində, Sankt-Peterburq kitabxanalarında həmçinin xeyli sayda Azərbaycan əlyazmaları aşkarlanmışdır.

Məqalədə Şərq və Avropa ölkələrində mühafizə olunan Qarabağ əlyazmaları haqqında məlumat vermişik. Şərq, Avropa kataloqlarına əsasən əlyazmaların qısa şəkildə paleoqrafik xüsusiyyətləri tərfimizdən sistemləşdirilərək təqdim edilmişdir.

Резюме: Азербайджанская рукописная книга имеет свое уникальное формирование, историю развития, этапы, вершину, традицию, ареал. Азербайджанская рукописная книга является украшением сокровищ, где сохранились древние письменные памятники как на востоке, так и в Европе. В восточных странах более широкое распространение получили азербайджанские рукописные книги. Иран, Египет, Ирак, Пакистан, Афганистан и т. д., где традиция арабского графического почерка сохранилась до наших дней. В восточных странах ситуация, естественно, была оптимальной. В Турции рукописи также хранятся и хранятся как национальное достояние.Однако в Узбекистане, Туркменистане, Таджикистане, Грузии имеется значительное количество азербайджанских рукописей. В Европе Париж,музей Великобритании, Италия, государственные библиотеки Марбурга и др. азербайджанские рукописи имеются в соответствующих музеях, архивах, где хранятся все рукописи. В Российской Федерации в отделе рукописей Института востоковедения, библиотеках Санкт-Петербурга также обнаружено значительное количество азербайджанских рукописей.

В статье мы рассказали о арабахских рукописях, охраняемых в странах Востока и Европы. На основе восточноевропейских каталогов были систематизированы и представлены краткие палеографические характеристики рукописей.

Summary: The Azerbaijani handwritten book has its own history, development, stages, peak, tradition and areal. The Azerbaijani handwritten book is an adornment of the treasures, where ancient written monuments are preserved both in the East and in Europe. In Eastern countries, Azerbaijani handwritten books are more widespread. Iran, Egypt, Iraq, Pakistan, Afghanistan, etc., where the tradition of manuscript with Arabic script continues to the present day without breaking.The situation

in the Eastern country, of course, was optimal. In Turkey, manuscripts are preserved and preserved as a national treasure. However, there are many Azerbaijani manuscripts in Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan and Georgia. In Europe, Paris, the Museum of Great Britain, Italy, the state libraries of Marburg, etc. there are Azerbaijani manuscripts in the relevant museums and archives where all manuscripts are kept. A large number of Azerbaijani manuscripts have been found in the manuscripts section of the Institute of Oriental Studies in the Russian Federation, as well as in the libraries of St. Petersburg.

In the article we gave information about Karabakh manuscripts preserved in Eastern and European countries. According to the eastern and European catalogues, paleographic features of manuscripts were briefly presented by US.

Əlyazma kitablarının elm və mədəniyyətin, tarix və ədəbiyyatın əvəzsiz qaynağı, qədim və orta əsrlərdən bəri qoruyucusu olduğunu mütəxəssislər daha yaxşı bilir. Bunlar həmçinin xalqlar arasında elmi-ədəbi əlaqələrin yaranmasında davam etdirilərək günümüzdə çatdırılmasında mühümdür. Əlyazma kitabları tarix boyunca Şərq ölkələrini islam aləmini, ümumilikdə bəşəriyyəti yaxınlaşdıran, qarşılıqlı əlaqələr yaradan əvəzedilməz vasitələrdən biri, bəlkə də birincisidir. İslamı qəbul edən millətlərin mədəniyyətləri kimi müştərək yazıları da olmuşdur ki, Azərbaycan bu baxımdan istisna deyil. Əlyazma kitabları Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətlərinin nəsildən-nəsilə keçərək günümüzdə gəlib çatmasında əvəzedilməz bənzərsiz bir fenomen belə sayıla bilər. Azərbaycan elminin, ədəbiyyat örnəklərinin yüzilliklər boyunca qorunub saxlanmasında yeganə qaynaq əlyazma kitablarıdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu dünyanın əlyazmalar saxlanan ən zəngin xəzinələrindən biridir. Fəqət Azərbaycan əlyazma kitablarının daha mühüm qismi xarici ölkələrdədir. Azərbaycanla bağlı əlyazmalar ötən illər, əsrlər ərzində tarixin kəşməkəşlərinə uğramış, əldən-ələ, eldən-elə keçmiş, dünyanı dolaşmış, geri dönməz olmuşdur[5]. İndi dünyanın elə bir əlyazma saxlanan kitabxana, arxiv, muzey və s. yoxdur ki, orada Azərbaycan əlyazma kitabı olmasın. İnternet resursları, Şərq əlyazma kataloqları əsasında araşdırmalar apardığımız zaman Azərbaycanla bağlı xeyli sayda əlyazma nümunələrini aşkarlamışıq. Qeyd etmək istədim ki, bu əlyazmalar içərisində Qarabağ müəlliflərinin əlyazmalarının xeyli sayda nüsxəsinə rast gəlmişik. Həmin əlyazmaların bir qisminin paleografik xüsusiyyətləri haqqında qısa məlumat verməyi məqsəduyğun hesab etdik.

1.BƏRDƏYİ

“HAŞİYƏ ŞƏRH ƏL-İSAĞUCİ”

(Şərh Hüsəməddin Həsən Katiunindir) Məşəd. Gövhərşad Camei kitabxanası. 1000\1. Köçürülmə tarixi h.XI\XVII əsr, xətti şikəstə, ərəbcə[9,s-269].

2.MƏHƏMMƏD BİN ƏL-BƏRDƏİ

“RİSALƏT ƏL-QƏLƏM”

Türkiyə.Giresim Ordu Rizə Kitabxanası 28 NK 3552. Köçürülmə tarixi h. 923.m.1517-ci il, xətti təliq [13,s-54].

3. ƏBU YƏQUB YUSİF BİN MƏHƏMMƏD XAN QARABAĞI

“HƏŞT BEHİŞT”

1. Daşkənd. Əlyazmalar İnstitutu 10437\X. Köçürülmə tarixi h.1191\ m.1777,həcmi 33 vərəqdir, xətti nəstəliq, farsca fəlsəfə[9,s-142-143].

2. Sankt-Peterburq. Şərqşünaslıq İnstitutu. Sankt-Peterburq bölməsi V.2100, həcmi 72 vərəq[10,s-607].

3. Sankt-Peterburq. Şərqşünaslıq İnstitutu Sankt-Peterburq bölməsi V.3011, həcmi vərəq 99b-101b, xətti nəstəliq,farsca fəlsəfə[10,s-608]

4. Daşkənd. Əlyazmalar İnstitutu 10639. Köçürülmə tarixi h.1299\ m.1882,həcmi 33 vərəqdir ,xətti nəstəliq,farsca fəlsəfə[9,s-607].

4. QARABAĞI

“DİVANİ-QARABAĞI”

Heydərabad. Asəfiyyə kitabxanası. Farsca poeziya [6,s-2484]

5.MƏHƏMMƏD BİN ƏLİ QARABAĞI

“HAŞİYƏ ALƏ ƏNVAR ƏT-TƏNZİL”

Türkiyə.Giresim Ordu Rizə Kitabxanası 28 NK 3552. Köçürülmə tarixi h.923\m.1517-ci il. Həcmi 112 vərəq. Katibi Əhməd bin Murad, xətti təliq, ərəbcə[8,s-78-79].

5. MƏHƏMMƏD BİN İBRAHİM ƏL-MUSƏVİ ƏL-QARABAĞI

“RİSALƏ DƏR ƏQAYİD”

Sankt Peterburq.Şərqşünaslıq İnstitutunun Sankt-Peterburq bölməsi. A-1578.Köçürülmə tarixi h.1302\m.1884-cü ildir., həcmi 1b-56a, farsca[6,s-259].

6. MİR MÖHSÜN BİN SEYİD ƏHMƏD AĞAMİRZADƏ QARABAĞI

“ZİYAYÜL-ƏNVAR”

Tehran.Milli Məclis kitabxanası 16229.Həcmi 99 səhifə, xətti nəsx, farsca, əqaid [7,s-64]

7. MİRZƏ ADİGÖZƏL BƏY

“QARABAĞNAMƏ”

1.Sankt Peterburq.Şərqşünaslıq İnstitutunun Sankt-Peterburq bölməsi. B-762. Köçürülmə tarixi 1845-ci il, həcmi 114 vərəq,xətti nəsx,azərbaycanca, tarix [10].

2. Sankt Peterburq.Şərqşünaslıq İnstitutunun Sankt-Peterburq bölməsi. B-1881. Köçürülmə tarixi 1848-ci il, həcmi 96 vərəq,xətti nəstəliq ,azərbaycanca, tarix[10, s-134-135].

9. MİRZƏ CAMAL BƏY CAVANŞİR BİN MƏHƏMMƏD XAN QARABAĞI

“QARABAĞNAMƏ”

Tbilisi.Əlyazmalar İnstitutu, farsca, tarix [11, s-1282-1284].

“TARİXİ-ÜMƏRAYİ QARABAĞ”

Paris milli Kitabxanası 2162.Farsca, irfan [1,s-158].

10.MÜHƏQQƏQ BƏRDƏİ

“HAŞİYƏBƏR ŞƏRHİ-İSAĞUCİ”

1.Məşhəd,Astane Qüds Kitabxanası 1031.Köçürülmə tarixi h.1201\m.1603-cü il, xətti-nəstəliq,ərəbcə [2,s-413-414].

2. Qüds Kitabxanası 1179. xətti-nəstəliq,ərəbcə [2,s-712].

11. MOLLA PƏNAH VAQİF

“ŞEİRLƏR”

1.Sankt Peterburq.Şərqşünaslıq İnstitutunun Sankt-Peterburq bölməsi. V-1208,№844. Köçürülmə tarixi XIX əsr,həcmi 58 vərəq,xətti nəstəliq,azərbaycanca, poeziya[4,s-193].

2.Düşənbə.Əlyazmalar İnstitutu 1850, №1564, Köçürülmə tarixi XIX əsr, həcmi 183 vərəq,azərbaycanca, poeziya [5,s-115].

12. QASIM BƏY ZAKİR

“ ŞEİRLƏR”

Qeyd etməliyik ki, Qasım bəy Zakirin şeirlərindən ibarət 19 əlyazma nüsxəsi Düşənbə Əlyazmalar Fondunda qorunub saxlanılır. Burada bəziləri haqqında məlumat verməyə çalışmışıq.

1. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 2692\III (13) Köçürülmə tarixi h.1287\m.1870-71-ci illər, həcmi 152 vərəq, ölçüsü: 12,5x20sm [9].
2. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 2642\I (37) Köçürülmə tarixi h.1289\m.1872-ci il, həcmi 178 vərəq, ölçüsü: 123,5x20sm[9]
3. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 1008\I (27) Köçürülmə tarixi h.1296\m.1878-ci il, həcmi 478 vərəq, ölçüsü: 12,5x20sm[9].
4. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 1132. Köçürülmə tarixi h.1297\m.1880-ci illər, həcmi 198 vərəq, ölçüsü: 12,5x20sm[9].
5. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 1228\ (46). Köçürülmə tarixi h.1311\m.1893-cü illər, həcmi 240 vərəq, ölçüsü: 13,5x20,5sm[9]
6. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 1581\ (13.) Köçürülmə tarixi XIX əsr, həcmi 290 vərəq, ölçüsü: 13x20,2 sm[9]
7. Düşənbə Əlyazmalar Fondu 2692\III (13) Köçürülmə tarixi h.1287\m.1870-71-ci illər, həcmi 152 vərəq, ölçüsü: 12,5x20sm[9].

ZƏFƏR QARABAĞI DIVANI-ZƏFƏR QARABAĞI

Tehran Universitet kitabxanası. 4334\5. Köçürülmə tarixi h.1258\m.1842-ci il, farsca poeziya [6,s-2419].

Bildirməliyəm ki, Qarabağ əlyazmaları ilə bağlı araşdırmalarımız davam etməkdədir. Bu istiqamətdə daha zəngin məlumatlar əldə edəcəyimizə ümidvarıq

Ədəbiyyat

1. Catalogue de la collection de manuscrits orientaux arabes, persans et turcs. Paris, 1900
2. Dobraca K. Katalog arapskih turkish i perzyskih rukopisa, Sarayevo,-1963.
3. Əbdülhüseyn H. Föhrüsteyi-kitabxaneyi-məclise-şuraye-milli. Tehran,-1345, c.IV
4. Föhrüste-kitabxaneye-xətti çahar kitabxanəye-Məşhəd. Tehran, 1351, Ic.
5. Musabəyli A. Xarici ölkələrdəki Azərbaycan əlyazmalarının toplu kataloqu. 3 cildə, Bakı, -Elm,-2012, 1175 s.
6. Münzevi Ə. Föhrüste-nüsxəhaye-xəttiye-farsi. Tehran,-1350 3 cildə.
7. Nəfisi Səid. Föhrüsteyi-kitabxaneyi-məclise-şuraye-milli. Tehran,-1344,c.VI.
8. Seyyid Əhməd. Nüsxəhaye-xətti-kitabxaneye-ümum.Nəcəf,Qum,1395,II c.
9. Собрание восточных рукописей А.Н Узбекской ССР Ташкент,1952
10. Димитриева Л.В. Описание тюрских рукописей Института Востоковедения т.1 Москва 1965,т.3 1980
11. Стору Ч.А. Персидская литература Москва 1972 ч.1
12. Каталог восочных рукописей А.Н Таджикской ССР Душанбе т.2 1974
13. Türkiyə yazmaları toplu kataloqu. Ankara,-1980, II c.